भा. कृ. अनु. प.- केंद्रीय कपास अनुसंधान संस्थान, नागपुर
ICAR-central Institute for Cotton Research, Nagpur
An ISO 9001:2015 Certified Organisation

कापूस हंगाम २०२६ – २७: साप्ताहिक एकविसावा पीक सल्ला
(कालावधी २९ ऑक्टोबर ते ०४ नोव्हेंबर २०२६)

अ. मृदा आरोग्य, अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, कीड व रोग व्यवस्थापनाबाबत सर्वसाधारण सूचना

कापसाचे अधिक उत्पादन मिळण्यासाठी जमिनीचे संतुलित पोषण, योग्य पाणी व्यवस्थापन तसेच कीड व रोगांचे नियमित निरीक्षण करून एकात्मिक पद्धतीने व्यवस्थापन करणे अत्यंत आवश्यक आहे. पीक वाढीच्या सर्व टप्प्यांमध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापनाचा अवलंब केल्यास पिकाची वाढ जोमदार होते, उत्पादन खर्चात बचत होते आणि कीड व रोगांमुळे होणारे संभाव्य नुकसान टाळता येते.

मृदा आरोग्य व अन्नद्रव्य व्यवस्थापन (एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन- INM)

- **प्रमुख अन्नद्रव्यांच (NPK) संतुलित व्यवस्थापन**:
  जमिनीचे आरोग्य सुधारण्यासाठी पीक फेरपालट, सेंद्रिय खतांचा वापर, शेणखत, कंपोस्ट, हिरवळीचे खत वापर ई. तसेच आच्छादन पिकांचा अवलंब करावा. पेरणीपूर्वी मातीची तपासणी करून त्यानुसार रासायनिक खतांचा संतुलित व शिफारशीनुसार वापर करावा.
- **सूक्ष्म अन्नद्रव्यांचा वापर करा:** जस्त, बोरॉन, मँगनीज आणि मॅग्नेशियम यांसारख्या दुय्यम व सूक्ष्म अन्नद्रव्यांची कमतरता आढळल्यास आवश्यकतेनुसार लक्ष्यित पर्णीय फवारणीद्वारे ती दूर करावी.

रोग व्यवस्थापन (एकात्मिक रोग व्यवस्थापन - आयडीएम)

- **प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांचा अवलंब करा**:
  जमिनीद्वारे पसरणारे तसेच पर्णभागावरील रोगकारकांचे प्रभावी व्यवस्थापन करण्यासाठी एकात्मिक पीक व्यवस्थापन पद्धतींचा अवलंब करावा. यामध्ये शेताची योग्य स्वच्छता राखणे, तसेच बियाणे व मृदा प्रक्रियेसाठी जैविक कीटकनाशके (बायोपेस्टिसाइड्स) आणि जैवखते (बायोफर्टिलायझर्स) यांचा वापर करावा. यामुळे पिकांची सशक्त वाढ होण्यास मदत होते व रोगांचा प्रादुर्भाव कमी करण्यास सहाय्य होते.
- **पांनांवरील रोगांचे नियंत्रण:**
  हवेतील आर्द्रता जास्त असलेल्या कालावधीत शेताची नियमित पाहणी करावी. रोगाच्या जलद वाढीस व प्रसारास अनुकूल हवामान परिस्थिती असल्यासच शिफारशीनुसार बुरशीनाशकांचा विवेकपूर्ण वापर करावा.

कीड व्यवस्थापन (एकात्मिक कीड व्यवस्थापन - आयपीएम)

- **नियमित शेत पाहणी करा:** फुलकिडे, मावा, तुडतुडे, लाल कोळी यांसारख्या रसशोषक किडी तसेच बोंडअळींच्या प्रादुर्भावावर लक्ष ठेवण्यासाठी दर आठवड्याला शेताची नियमित पाहणी करावी.

- **सापळे व जैविक कीडनाशकांचा वापर करा:** हंगामाच्या सुरुवातीपासूनच प्रौढ पतंगांच्या हालचालींचे निरीक्षण व अंडी घालण्याच्या कालावधीचा अंदाज घेण्यासाठी फेरोमोन सापळे लावावेत. तसेच कीड व्यवस्थापनासाठी प्रथम प्राधान्याने सेंद्रिय, नैसर्गिक किंवा वनस्पतीजन्य कीडनाशकांचा वापर करावा.
- **नैसर्गिक शत्रू कीटकांचे संवर्धन करा:** लेडीबर्ड भुंगेरे, लेसविंग आणि बिग-आयड बग यांसारख्या उपयुक्त मित्रकिडींचे संवर्धन करण्यासाठी व्यापक परिणाम करणाऱ्या कीटकनाशकांऐवजी निवडक कीटकनाशकांची निवड करावी.

- **रासायनिक कीटकनाशकांचा मर्यादित वापर करा:** रासायनिक कीटकनाशकांचा वापर हा शेवटचा पर्याय म्हणूनच करावा किडींची संख्या आर्थिक नुकसान पातळी गाठल्यानंतरच लेबलवरील शिफारशीनुसार योग्य रासायनिक कीटकनाशकांचा वापर करावा..

कापसाची स्वच्छ वेचणी व साठवणूक

- चांगला बाजारभाव मिळण्यासाठी कापसाची वेचणी योग्य पद्धतीने आणि स्वच्छ करावी.
- कापूस गोळा करण्यासाठी व साठवून ठेवण्यासाठी प्लास्टिकच्या पिशव्या, प्लास्टिकचे कागद किंवा कापसाव्यतिरिक्त इतर साहित्य वापरणे टाळावे.

ब स्थानविशिष्ट कृषी सल्ला

महाराष्ट्र		मागील आठवड्यातील प्रत्यक्ष पाऊस							पुढील आठवड्यात अंदाजे पाऊस (मिमी)				
		ऑक्टोबर							ऑक्टोबर/ नोव्हेंबर				
		20	21	22	23	24	25	26	28	29	30	31	01
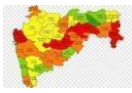	धुळे								0	0	0.3	0	0.1
	नंदुरबार								0	0	1	0	0.3
	जळगाव	0	0	0	0	0	0	0	0	0.1	0.3	0	0.1
	अहमदनगर	0	0	0	0	0	0	0	0	0.1	0.2	1.2	0.6
	औरंगाबाद	0	0	0	0	0	0	0	0	0.1	0.3	0.1	0.1
	जालना	0	0	0	0	0	0		0	0.1	0.3	0.1	0.1
	बीड								0	0.1	0.2	0.3	1
	नांदेड								0	1.1	0.3	0.2	0.1
	परभणी	0	0	0	0	0	0	0	0	0.2	0.2	0.2	0.1
	हिंगोली								0	0.2	0.2	0.1	0.1
	बुलढाणा	0	0	0	0	0	0	0	0	0.5	0.5	0	0.1
	अकोला	0	0	0	0	0	0	0	0	0.6	0.9	0	0.1
	वाशीम	0	0	0	0	0	0	0	0	0.4	0.6	0	0.1
	अमरावती	0	0	0	0	0	0	0	0	1.2	1.6	0.1	0.2
	यवतमाळ	0	0	0	0	0	0	0	0.2	3.7	1.6	0.1	0.1
	वर्धा	0	0	0	0	0	0	0	0	3.4	2.3	0.2	0.2
	नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	10	3.7	0.4	0.2
	चंद्रपूर	0	0	0	0	0	0	0	0.5	24	4.3	0.2	0.1
पावसाचे प्रमाण आणि रंग कोड		0.1 to 2.4 मिमी		2.5 to 15.5 मिमी		15.6 to 64.4 मिमी			64.5 to 115.5 मिमी			115.6 to 204.4 मिमी	
पावसाची श्रेणी		खूप हलका पाऊस		तुरळक पाऊस		मध्यम स्वरूपाचा पाऊस			मुसळधार पाऊस			अति मुसळधार पाऊस	

पीक परिस्थिती:

अकोला येथे पेरणी केलेले पीक १२० ते १२५ दिवसांचे असून सध्या बोंडे लागण्याच्या व बोंडे पक्व होण्याच्या अवस्थेत आहे. पिकावर कीटकनाशकाची फवारणी करण्यात आली आहे. लवकर पेरणी केलेल्या पिकाची तसेच लवकर येणाऱ्या वाणांची कापूस वेचणी सुरू झाली आहे. मागील ८० दिवसांपासून पावसाचा खंड व जमिनीतील ओलाव्याच्या कमतरतेमुळे पिकाची वाढ खुंटलेली दिसून येत आहे. काही शेतांमध्ये पानांवर तपकिरी ठिपके व मायरोथेशियम पानावरील ठिपके या रोगांचा प्रादुर्भाव दिसून आला आहे. तसेच काही मोजक्या शेतांमध्ये पानांवर करड्या बुरशीची लक्षणे आढळून आली आहे.

राहुरी येथे पेरणीच्या वेळेनुसार कपाशीचे पीक ११३ ते १४८ दिवसांचे असून सध्या बोंडे लागण्याच्या व बोंडे फुटण्याच्या अवस्थेत आहे. पिकाला पाणी देणे, कोळपणी, खुरपणी, फवारणी व खतांचा वापर ही कामे करण्यात आली आहेत. शेतांमध्ये तणांचा प्रादुर्भाव दिसून येत आहे. फुलकिडींचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसान पातळीच्या (ETL) खाली आहे; मात्र अनेक शेतांमध्ये तुडतुडे व मावा यांचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसान पातळीच्या वर गेला आहे. काही शेतांमध्ये ० ते १ टक्के कपाशीच्या झाडांचे मायलोसेरस भुंग्यामुळे नुकसान झाल्याचे आढळून आले आहे. काही ठिकाणी गुलाबी बोंडअळीचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसान पातळीच्या वर गेला आहे. अनेक शेतांमध्ये तंबाखू स्ट्रीक विषाणू (TSV) व मर रोगासारखी लक्षणे आढळून आले आहे. काही ठिकाणी कपाशीची वेचणी सुरू आहे.

नांदेड येथे पेरणी केलेले कपाशीचे पीक १०९ ते १३४ दिवसांचे असून सध्या बोंडे लागण्याच्या अवस्थेत आहे. अहवाल कालावधीत आंतरमशागत, खुरपणी, खतांचा वापर व पीक संरक्षणासाठी कीटकनाशकांची फवारणी करण्यात आली आहे. शेतांमध्ये गवतवर्गीय, रुंद पानांची तसेच लव्हाळा वर्गातील तणांचा प्रादुर्भाव दिसून येत आहे. काही ठिकाणी पांढऱ्या माशीचा प्रादुर्भाव आढळून आला असून तो आर्थिक नुकसान पातळीच्या (ETL) खाली आहे. काही शेतांमध्ये मर रोगाचा प्रादुर्भाव दिसून आला आहे.

पीकसल्ला:

अकोला येथे शेतकऱ्यांना मर्यादित सिंचनाची सुविधा उपलब्ध असल्यास कपाशी पिकाला एक संरक्षक पाणी द्यावे. पावसाचा दीर्घकाळ खंड पडल्यामुळे पिकास पाण्याचा ताण जाणवत असल्यास १३:००:४५ या विद्राव्य खताची २ किलो प्रति एकर या प्रमाणात १५० ते २०० लिटर पाण्यात मिसळून दोन फवारण्या १० दिवसांच्या अंतराने कराव्यात. पिकात पात्या गळ होत असल्यास पात्या व फुलांची नैसर्गिक गळ टाळण्यासाठी एनएए ४.५ एसएल ४ मिली प्रति १० लिटर पाणी या प्रमाणात फवारणी करावी. मावा, तुडतुडे व फुलकिडे यांसारख्या रसशोषक किडींच्या नियंत्रणासाठी तसेच गुलाबी बोंडअळीच्या मादी पतंगांना कपाशीच्या पात्यांवर अंडी घालण्यापासून परावृत्त करण्यासाठी ५ टक्के निंबोळी अर्क (NSKE) + ५ मिली प्रति लिटर पाणी या प्रमाणात निंबोळी तेल किंवा ३०० अथवा १५०० पीपीएम निंबोळी तेलावर आधारित कीटकनाशकाची ५ मिली प्रति लिटर पाणी या प्रमाणात १ ग्रॅम कपडे धुण्याचा साबण मिसळून फवारणी करावी. गुलाबी बोंडअळीच्या प्रादुर्भावावर लक्ष ठेवण्यासाठी शेतात प्रति एकर २ कामगंध सापळे लावावेत. किडींच्या प्रादुर्भावाचे निरीक्षण करण्यासाठी प्रत्येक एकर क्षेत्रातील २० झाडांची नियमित पाहणी करावी. कपाशीमध्ये मर रोगाची लक्षणे दिसून आल्यास त्वरित कॉपर ऑक्सिक्लोराईड ५० टक्के डब्ल्यूपी २५० ग्रॅम किंवा कार्बेन्डाझिम ५० टक्के डब्ल्यूपी १०० ग्रॅम अधिक युरिया २ किलो प्रति १०० लिटर पाणी या प्रमाणात द्रावण तयार करून झाडांच्या मुळाशी आळवणी करावी. ही आळवणी एक आठवड्याच्या अंतराने २ ते ३ वेळा करावी. फ्युजॅरियम मर व मॅक्रोफोमिना मुळकूज रोगाचा प्रादुर्भाव असलेल्या क्षेत्रात रोगाचा पुढील प्रसार रोखण्यासाठी बाधित झाडांच्या आजूबाजूच्या झाडांच्या मुळाशी कार्बेन्डाझिम ५० टक्के डब्ल्यूपी १.२ ग्रॅम प्रति लिटर पाणी या प्रमाणात आळवणी करावी. त्यानंतर १५ दिवसांच्या अंतराने ट्रायकोडर्मा हर्झियानम किंवा ट्रायकोडर्मा व्हिरीडी ५ ग्रॅम प्रति लिटर पाणी या प्रमाणात दोन वेळा आळवणी करावी. मायरोथेशियम पानावरील ठिपके रोगाच्या नियंत्रणासाठी कार्बेन्डाझिम ५० टक्के डब्ल्यूपी ०.१ टक्के या प्रमाणात फवारणी करावी. पूर्णपणे उमललेली कापसाची बोंडे स्वच्छ व वेचणीयोग्य अवस्थेत असताना वेचणी करावी.

राहुरी येथे शेतकऱ्यांनी कपाशीचे पीक तणमुक्त ठेवण्यासाठी हाताने खुरपणी करावी किंवा ट्रॅक्टर अथवा बैलचलित अवजारांच्या साहाय्याने आंतरमशागत करावी. तंबाखू स्ट्रीक विषाणू (TSV) रोगाचा व फुलकिडींचा प्रादुर्भाव टाळण्यासाठी किंवा कमी करण्यासाठी शेतातील तसेच बांधावरील पार्थेनियम (गाजर गवत) पूर्णपणे काढून टाकावे. पावसाचा दीर्घकाळ खंड पडल्यामुळे पिकास पाण्याचा ताण जाणवत असल्यास १३:००:४५ या विद्राव्य खताची २

किलो प्रति एकर या प्रमाणात १५० ते २०० लिटर पाण्यात मिसळून दोन फवारण्या १० दिवसांच्या अंतराने कराव्यात. पिकास पाण्याचा ताण जाणवत असल्यास सिंचनाची सुविधा उपलब्ध असेल तेथे संरक्षक पाणी द्यावे. रसशोषक किडींच्या प्रादुर्भावावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी शेताची नियमित पाहणी करावी. पिवळे चिकट सापळे लावावेत तसेच घरच्या घरी तयार केलेल्या ५ टक्के निंबोळी अर्काची (NSKE) किंवा अझाडिरॅक्टिन १०,००० पीपीएम १० मिली प्रति १० लिटर पाणी या प्रमाणात फवारणी करावी. ६० दिवसांपेक्षा जास्त वयाच्या कपाशी पिकात रसशोषक किडींचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसान पातळीच्या (ETL) वर गेल्यास फ्लोनिकामिड ५० डब्ल्यूजी २ ग्रॅम किंवा बुप्रोफेझिन २५ एससी २० मिली प्रति १० लिटर पाणी या प्रमाणात फवारणी करावी. गुलाबी बोंडअळीच्या प्रादुर्भावावर लक्ष ठेवण्यासाठी प्रति हेक्टर ५ कामगंध सापळे लावावेत. गुलाबी बोंडअळीचा पुढील प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी डोमकळी (रोझेट फुले) नियमितपणे गोळा करून नष्ट करावीत. कपाशीमध्ये पात्या गळ होत असल्यास पात्या व फुलांची नैसर्गिक गळ टाळण्यासाठी एनएए ४.५ एसएल ४ मिली प्रति १० लिटर पाणी या प्रमाणात फवारणी करावी. तंबाखू स्ट्रीक विषाणू (TSV) रोगाचा प्रसार टाळण्यासाठी पिकाची नियमित पाहणी करावी. फुलकिडींच्या प्रादुर्भावावर लक्ष ठेवण्यासाठी प्रति हेक्टर २० निळे चिकट सापळे, तर नियंत्रणासाठी प्रति हेक्टर १०० निळे चिकट सापळे लावावेत. पूर्णपणे उमललेली कापसाची बोंडे स्वच्छ व योग्य वेळी वेचावीत. बोंडअळीचा प्रादुर्भाव नसलेला कापूस आणि गुलाबी बोंडअळीग्रस्त कापूस वेगवेगळा वेचून स्वतंत्रपणे कोरड्या ठिकाणी साठवावा, जेणेकरून बाजारात चांगला भाव मिळण्यास मदत होईल. कापूस वेचणी करताना स्वच्छ सूर्यप्रकाश असलेल्या वेळेत, वेचलेला कापूस पूर्णपणे वाळल्यानंतरच वेचणी करावी. कीड नियंत्रणासाठी फक्त शिफारशीत व लेबल क्लेम असलेली कीटकनाशके वापरावीत. दोन किंवा अधिक कीटकनाशके एकत्र मिसळून फवारणी करणे टाळावे.

नांदेड येथे शेतकऱ्यांनी तणांच्या नियंत्रणासाठी आंतरमशागत व खुरपणीची कामे करावीत. पिकास पाण्याचा ताण जाणवत असल्यास उपलब्धतेनुसार संरक्षक पाणी द्यावे. पावसाचा दीर्घकाळ खंड पडल्यामुळे पिकास पाण्याचा ताण जाणवत असल्यास १३:००:४५ या विद्राव्य खताची २ किलो प्रति एकर या प्रमाणात १५० ते २०० लिटर पाण्यात मिसळून दोन फवारण्या १० दिवसांच्या अंतराने कराव्यात. रसशोषक किडींच्या नियंत्रणासाठी पेरणीनंतर ३० दिवसांनी ५ टक्के निंबोळी अर्काची (NSKE) फवारणी करावी. ६० दिवसांपेक्षा जास्त वयाच्या कपाशी पिकात रसशोषक किडींचा प्रादुर्भाव आर्थिक नुकसान पातळीच्या (ETL) वर गेल्यास बुप्रोफेझिन २० एससी १००० मिली प्रति हेक्टर किंवा डायनोटेफ्युरॉन २० एसजी १५० ग्रॅम प्रति हेक्टर या प्रमाणात फवारणी करावी. शेत व शेताचे बांध तणमुक्त ठेवावेत. तसेच शेतात व शेताच्या आजूबाजूला असलेले पार्थेनियम (गाजर गवत) काढून टाकावे. गुलाबी बोंडअळीचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी डोमकळी गोळा करून नष्ट करावीत. गुलाबी बोंडअळीच्या प्रादुर्भावावर लक्ष ठेवण्यासाठी प्रति हेक्टर ५ कामगंध सापळे, तर मोठ्या प्रमाणावर पतंग पकडण्यासाठी प्रति हेक्टर २० कामगंध सापळे लावावेत. वेगवेगळ्या संकरित वाणांच्या कपाशीची वेचणी स्वतंत्रपणे करावी. वेचलेला कापूस साठवण्यापूर्वी सावलीत चांगला वाळवावा. कापसाची स्वच्छ व सुरक्षित वेचणी करण्यासाठी कापूस वेचणी पिशव्यांचा वापर करावा. ठिबक सिंचनाची सुविधा उपलब्ध असल्यास पिकाला आवश्यकतेनुसार पाणी द्यावे. खोडवा कपाशी पिकाला कोणत्याही प्रकारचे खत देऊ नये. कापसाची सर्व वेचणी पूर्ण झाल्यानंतर पीक काढून टाकावे.

The detailed information regarding cotton production technology, e.g., selection of soil, varieties, fertilizer application, sowing methods, irrigation systems, management of weeds, insect pests and diseases, etc., can be availed from an Android-based **CICR Cotton App** developed by ICAR-CICR, Nagpur. The app can be downloaded free of cost from Google Play Store. Additionally, the crop growth stage-specific and weather-based weekly advisories are uploaded on the website of ICAR-CICR (https://cicr.org.in/weekly-advisory/) also to be consulted for the benefit of farmers.

Advisory issued by:
Dr. Vijay N. Waghmare
Director, ICAR-Central Institute for Cotton Research, Nagpur

Compilation by Dr. Isabella Agarwal

Editing Team:

Dr. G. T. Behere	Dr. A. S. Tayade	Dr. A. H. Prakash	Dr. S.K. Verma
Dr. S.K. Sain	Dr. Rishi Kumar	Dr. Babasaheb B. Fand	Dr. Ramkrushna GI
Dr. S.P Gawande	Dr. Shivaj Thube	Dr. R.R. Chapke	

Regional language translation:

Hindi	: Mr Ghanshyam Deogirikar & Mr Ashutosh Mishra
Punjabi	: Dr Amarpreet Singh
Tamil	: Dr. A. Manikandan & Dr. M Saravanan
Telugu	: Dr L. Rajesh Chaudhary
Marathi	: Dr Vrushali Deshmukh & Mrs Pooja Ghonge
Gujrati	: Dr H R. Desai & Dr Vivek Shah
Oriya	: Dr B. S. Nayak
Kannada	: Dr Neelkanth Hiremani